

СОФИЙСКИ УНИВЕРСИТЕТ „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“

ЮРИДИЧЕСКИ ФАКУЛТЕТ

Катедра „Гражданскоправни науки“

АВТОРЕФЕРАТ

на

ДИСЕРТАЦИОНЕН ТРУД

ЗА ПРИДОБИВАНЕ НА ОБРАЗОВАТЕЛНА И НАУЧНА СТЕПЕН

„ДОКТОР ПО ПРАВО“

НА ТЕМА

„ДОГОВОРЪТ ЗА БАНКОВ КРЕДИТ“

Цветелина Христова Байрактарова

Научна специалност: 3.6 Право (Гражданско и семейно право – Търговско право)

Научен ръководител: проф. д.ю.н. Ангел Калайджиев

гр. София, 2023 г.

Съдържание

I.	Обща характеристика на дисертационния труд.....	3
I.1.	Актуалност и практическо значение.....	3
I.2.	Предмет, цел и метод на изследването	5
I.3.	Обем и структура на дисертационния труд.....	7
II.	Кратко изложение на основното съдържание на дисертационния труд	7
III.	Основни научни приноси на дисертационния труд.....	25
IV.	Списък публикации по темата на дисертационния труд	27

I. Обща характеристика на дисертационния труд

I.1. Актуалност и практическо значение

Представеният дисертационен труд е посветен на договора за банков кредит като класически способ за финансиране.

Макар договорът за банков кредит да е бил обект на научно изследване в българската правна литература, необходимостта от създаване на актуален анализ на проблемите, свързани с договорите за банков кредит, е обусловена от няколко фактора.

На първо място, през последните две десетилетия под въздействието на разнообразни фактори – утвърждаването на свободната стопанска инициатива като основен двигател на икономиката в страната, развитието на частната банкова дейност, установяването в страната на множество търговски банки, навлизането на чуждестранни инвеститори с дългогодишна практика при използването на банково кредитиране и други, банковият кредит се утвърди като основен метод на финансиране в българската действителност. Това предпоставя нарастване на броя практически проблеми, свързани с приложението на института у нас, както и на обема съдебна практика, посветена на разрешаването на тези проблеми. Дисертационният труд цели да разгледа договора за банков кредит именно от гледна точка на неговия съвременен облик и да намери разрешения на съвременните юридически проблеми, възникващи във връзка с договори за банков кредит у нас.

На второ място, договорът за банков кредит у нас е уреден само в няколко лаконични текста в чл. 430-432 ТЗ, с които българският законодател е рамкирал същественото съдържание на договора за банков кредит с уреждане на задължението на кредитодателя за предоставяне на паричните средства и съответно задължението на кредитополучателя да върне тези средства заедно с уговорената възнаградителна лихва. Практическото уреждане обаче дори на тези основни задължения на страните по договора за банков кредит поставя множество въпроси – като се тръгне от начините за определяне на размера, валутата и условията за отпускане на кредита; mine се през начина на определяне на дължимите от кредитополучателя вноски, приложимата към тях погасителна давност, особеностите на

уговорките за променлива възнаградителна лихва, капитализация и анатоцизъм; и се стигне до множеството дискуссионни проблеми във връзка с начина на упражняване на правото на банката да обяви кредита за предсрочно изискуем и последиците от това. Съществуването на множество кредитодатели или кредитополучатели поставя допълнителни юридически предизвикателства пред уредбата на отношенията, възникващи въз основа на договора за банков кредит. Необходимостта договорът за банков кредит да бъде напаснат към сложността на конкретния проект и към профила на конкретния кредитополучател води на практика до съществено усложняване на съдържанието на договора за банков кредит. В резултат на този процес в множество договори за банков кредит често се появяват съществени непарични задължения на кредитополучателя – например за предоставяне на информация за текущо финансово състояние, за поддържане на финансови показатели, за неизвършване на определен тип сделки и др., които далеч надхвърлят класическите му задължения да върне кредита с натрупаната възнаградителна лихва. Отчитайки тези реалности пред съдържанието на един съвременен договор за кредит, представеният труд се стреми да избяга от свеждането на договора за кредит до класическите парични задължения на страните по него, като наред с тях анализира и съдържанието и значението на множеството допълнителни задължения, които, макар и непредвидени изрично в уредбата на договора за банков кредит, традиционно формират важна част от неговото съдържание.

На трето място, в контекста на договора за банков кредит ярко се проявява навлизането на чужди правни фигури – особено предизвикателство пред границите на свободата на договаряне като основен принцип на българското частно право. В множество договори за банков кредит се наблюдава привнасяне на фигури, непознати на българското позитивно право. Така в договори за банков кредит, подчинени на българското право, масово започват да се появяват уговорки относно декларации и гаранции, агент по дълга, агент по обезпеченията, посредник по дълга и др., които нямат опора нито в изрична разпоредба на българското право, нито в съществуващата доктрина. Анализът на тези фигури от гледна точка на българското право е необходима предпоставка за разбирането на тяхната роля и практическо значение, а оттам и за улесняване на ефективните преговори по документация по договори за кредит и успешното практическо боравене с тези нетипични за нашето право конструкции. Затова и едно от основните практически достойнства на

представената работа е извършеният анализ на тези фигури в светлината на приложимо българско право и представеното предложение как те могат да бъдат успешно имплементирани и в договори за банков кредит, подчинени на българското право.

1.2. Предмет, цел и метод на изследването

Дисертационният труд е преимуществено вдъхновен от договорите за банков кредит, сключвани с кредитополучатели търговци. Уредбата, посветена на т. нар. потребителски кредити и съдържаща се основно в Закона за потребителските кредити и Закона за кредитите за недвижими имоти на потребители, е разглеждана на съответното систематично място в изследването в сравнителен аспект, за да се маркират сферите, в които е налице специфична уредба, приложима към потребителските кредити. Задълбоченото разглеждане на пълния спектър въпроси, които потребителското кредитиране повдига, заслужа самостоятелно монографично изследване и е извън рамките на представения труд.

Основната цел на научното изследване е да се представи цялостен анализ на договора за банков кредит, както от гледна точка на законодателната му уредба, така и от гледна точка на неговото съвременно съдържание в практиката. Като се има предвид лаконичната обща уредба на договора за банков кредит в ТЗ, изследването има за задача да направи и предложения за осъвременяване на уредбата с оглед необходимостта законодателят да осигури стабилна правна основа и предвидимост при решаване на спорове относно приложението на институти, които на практика често формират част от съдържанието на договора за банков кредит. По-конкретно представената работа си поставя за цел да даде отговор на следните научни задачи:

➤ Формулиране на понятие за договора за банков кредит, както и разграничаване на договора за банков кредит от сходни институти.

➤ Анализ на различните видове договори за банков кредит такива каквито те съществуват в съвременната реалност чрез очертаване на техните ключови характеристики, както и юридическото и практическото значение на причисляването на даден договор за кредит към конкретен вид.

➤ Изясняване на въпроса кои лица могат да бъдат страни по договор за банков кредит в качеството си на кредитодатели или кредитополучатели и на приложимите правни ограничения за това.

➤ Изследване на правната същност и практическата роля на други участници в отношенията, свързани със сключването и изпълнението на договора за кредит, като агент по дълга, агент по обезпеченията, посредник по дълга, солидарни длъжници, поръчители и спонсори.

➤ Анализ на сключването и прекратяването на договора за кредит с изследване на спецификите на преддоговорните задължения на кредитополучателя и банката кредитодател, необходимите корпоративни и регулаторни разрешения за сключване на договор за банков кредит и особеностите на същинското сключване на договора за банков кредит и последващото му прекратяване.

➤ Подробен анализ на основните договорни задължения на банката кредитодател.

➤ Изясняване на същността на понятието за декларации и гаранции на кредитополучателя, разграничаването му от договорните задължения на кредитополучателя и анализ на значението на прилагането на този институт в контекста на договор за банков кредит, подчинен на българското право.

➤ Подробен анализ на основните непарични и парични задължения на кредитополучателя.

➤ Изследване на същността и правните последици от неизпълнението на договора за банков кредит както поради нереализиране на дължимия резултат от кредитополучателя, така и поради неизпълнение от страна на банката кредитодател.

От гледна точка на методи на изследване на поставените задачи представеният труд разчита на класически методи като нормативния, логическия, телеологическия, сравнителноправния и правнодогматичния. Анализът на нормативната уредба на договора за банков кредит е допълнен с коментар на обилната съдебна практика по поставените

въпроси, а изследването на правни фигури, които са привнесени в българската банкова действителност от чужди системи, отчитайки чуждестранната теория и практика по тяхното приложение, допринася за точното изясняване на смисъла и ролята на тези фигури, съответно на тяхната правна същност при приложимо българско право към договора за банков кредит.

1.3. Обем и структура на дисертационния труд

Представеният дисертационен труд е в обем от 350 страници, структурирани в заглавна страница, съдържание, увод, изложение от седем глави, заключение и библиографска справка. Съчинението съдържа общо 449 бележки под линия, като в рамките на изследването са цитирани общо 86 заглавия – 60 от тях на български език и 26 на английски език.

II. Кратко изложение на основното съдържание на дисертационния труд

В структурно отношение представения дисертационен труд следва класическото разделение на увод, изложение и заключение. Изложението, което съдържа същинското изследване на института договор за банков кредит, е разделено на седем глави, като по-долу е очертано тяхното основно съдържание.

II.1. Глава първа – понятие за банков кредит

Първата глава от съчинението е посветена на изясняване на същността на договора за банков кредит. В резултат на извършения анализ е изведено научно понятие за договора за банков кредит като договор, по силата на който банката кредитодател се задължава при определени условия да отпусне на кредитополучателя парична сума (включително валута), а кредитополучателят се задължава да върне тази сума и да заплати уговорената възнаградителна лихва в сроковете, предвидени в договора за кредит. Впоследствие са изследвани неговите характеристики като формален, консенсуален, двустранен, престационен, възмезден и каузален договор, който не е договор с продължително и периодично действие и представлява абсолютна търговска сделка. На база на

формулираното понятие за договор за банков кредит последният е разграничен от фигури със сходна правна или икономическа същност като договора за заем, небанковите кредити, облигационния заем, дяловото участие, финансовия лизинг, продажбата на изплащане и факторинга.

Съществена част от първата глава на дисертационния труд е посветена на видовете договори за банков кредит. Направено е разграничението между търговски и потребителски кредити с оглед съществените разлики в правния режим на тези два основни вида банкови кредити. Въведено е понятието за синдикиран кредит като вид договор за банков кредит с множество кредитополучатели, като сетне в изложението са разгледани и особеностите, произтичащи от наличието на повече от една банката кредитодател по договора. Разглежданата глава обсъжда и основните правни характеристики и практически особености на срочните (инвестиционни) и револвиращите кредити. Направен е юридически анализ на понятието за мостов кредит, което, макар и често срещано като термин в практиката, не е било предмет на анализ в нашата литература. Относително голямо внимание е посветено на така наречените главни и подчинени кредити, като с оглед обстоятелството, че обсъжданата конструкция не е типична за българския правен ред, е отделено повече място за изясняване на правните характеристики на тези кредити, смисъла от тяхното използване и юридическите механизми, чрез които този вид кредити биха могли успешно да бъдат използвани и при приложимо българско право към съответния договор за кредит. Наред с това са разгледани различни видове кредити с оглед целта, обезпечението и други разграничителни критерии.

II.2. Глава втора – страни по договора за банков кредит

В центъра на анализа на втората глава от изложението на представения труд са страните по договора за банков кредит. Самата втора глава е разделена вътрешно на две обособени подчасти.

Първо са разглежданите така наречените главни страни по договора за кредит – кредитодателят и кредитополучателят, като са изследвани последователно правните ограничения пред предоставянето и получаването на кредити.

Направен е изводът, че когато говорим за договор за *банков* кредит кредитодателят по този договор по необходимост трябва да има качеството банка, иначе не би бил налице именно *банков* кредит. Договорът за кредит обаче не е изключителна банкова сделка. Специфичната дейност, която обуславя необходимостта едно лице да притежава лиценз за кредитна институция, е публичното влогонабиране, а не предоставянето на кредити по занятие. И лица различни от кредитни институции могат да предоставят кредити. Когато едно лице по занятие отпуска кредити със средства, които не са набрани чрез публично привличане на влогове, и тази дейност е съществена за това лице, то трябва да се регистрира като финансова институция в регистъра на БНБ. Във всеки случай предоставянето на кредити от лице, което е трябвало да получи лиценз за извършване на дейност като кредитна институция или да се регистрира като финансова институция, но не е изпълнило тези административни изисквания, не влече недействителност на сключените договори за кредит.

По правило всяко дееспособно физическо лице и всяко юридическо лице може да бъде кредитополучател. Специални закони – ЗДКИС, ЗДСИЦДС и др., предвиждат отклонения от това правило по отношение на специални видове юридически лица.

При разглеждане на главните страни по договора за банков кредит са обсъдени особеностите от наличието на повече от един кредитодател или кредитополучател по договора за банков кредит. Заключено е, че в хипотеза на множество лица кредитодатели по правило не възниква автоматично активна солидарност. Всеки от кредитодателите може да търси от кредитополучателя, в условията на разделност, само такава част от дължимите вноски, която съответства на частта от кредита, отпусната от съответния кредитодател. Няма пречка обаче договорът за кредит да съдържа уговорка, която да създава кредиторска солидарност между банките кредитодатели, така че всяка от тях да може да търси от кредитополучателя пълния размер на общо отпуснатия кредит и съответно плащане, извършено от кредитополучателя към една от банките, да води до погасяване на съответна част от вземанията на всички банки. Обратно, с оглед правилото на чл. 304 ТЗ при наличие на няколко банки кредитодатели те се смятат за солидарно задължени по договора за кредит (напр. относно основното задължение за отпускане на средства по кредита при уговорените условия) освен ако договорът за кредит изрично предвиди разделна отговорност в тези

случаи. Когато множество лица стават кредитополучатели по договора за банков кредит, с оглед правилото на чл. 304 ТЗ поначало те ще се явяват солидарни длъжници спрямо кредитодателя. Обратно, при липсата на изрична уговорка в договора за кредит, при налични няколко кредитополучатели между тях не възниква активна солидарност.

На второ място са разгледани така наречените допълнителни страни по договора за банков кредит. Условното понятие за допълнителни страни е въведено с оглед обстоятелството, че единствено кредитодателите и кредитополучателите са същински страни по договора за банков кредит, тоест страни по кредитното правоотношение в юридическия смисъл на думата. Същевременно е възможно и други лица да имат връзка с изпълнението на договора за банков кредит, макар те да не са страни по кредитното правоотношение. За целите на изследването тези лица са наречени допълнителни страни – те не са страни по договора за кредит в юридически смисъл, но подписват договора за банков кредит наред с главните страни, защото документът, наречен „договор за банков кредит“, може да урежда и правоотношенията с тези лица, които надхвърлят договора за банков кредит в тесен юридически смисъл.

Типичен пример за подобни допълнителни страни по договора за банков кредит са агентът по дълга и агентът по обезпеченията, които поемат определени задължения във връзка с договора за кредит като довереници на кредитодателите. Представеният труд разглежда подробно техните типични задължения във връзка със сключен договор за банков кредит и предоставя анализ на тяхната правна същност при приложимо българско право. Основната роля на агента по дълга се свързва с обслужването на разплащанията и документооборота по договора за кредит. От своя страна, агентът по обезпеченията се явява лице, което по възлагане на банките кредитодатели сключва от свое име, но за тяхна сметка, всички договори за учредяване на обезпечения във връзка с договора за кредит. С оглед свободата на договаряне е направен извод за допустимост функциите на агент по дълга и на агент по обезпеченията да бъдат възлагани и по договори за кредит, подчинени на българското право. С цел гарантиране на правната сигурност и безпроблемното използване на фигурите на агента по дълга и агента по обезпеченията при приложимо българско право, са направени конкретни *de lege ferenda* предложения за уреждане на тези два института в ТЗ.

II.3. Глава трета – сключване и прекратяване на договора за банков кредит

Третата глава от изследването е посветена на въпросите на сключването и прекратяването на договора за банков кредит. На първо място е изследвано основното преддоговорно задължение на кредитополучателя да предостави на банката информацията, необходима за сключване на договора за банков кредит, както и възможните последици от неизпълнение на това задължение. На следващо място са анализирани преддоговорните задължения на банката кредитодател във връзка с предоставяне на информацията относно конкретен договор за кредит и относно приложимите към него общи условия. В синтезиран вид са представени спецификите на преддоговорните задължения на банката в контекста на договорите за потребителски кредит. С оглед фокуса на изследването върху банкови кредити, предоставяни на кредитополучатели търговци, при обсъждане на сключването на договора за банков кредит е обърнато внимание на това какви корпоративни или регулаторни разрешения са необходими във връзка със сключването на договор за банков кредит и каква е последицата от евентуална тяхна липса по отношение на валидността на сключения договор за кредит.

Освен анализ на преддоговорните отношения между страните по договора за банков кредит третата глава изследва и същинското сключване на договора за банков кредит като формална сделка. С оглед стремежа за практическа ползност на изложението са анализирани някои често срещани въпроси при сключването на договора за банков кредит по електронен път, както и някои практически проблеми относно представителната власт при сключване на договори за банков кредит и особеностите, произтичащи от приложими общи условия на банката кредитодател към съответния договор за кредит. Отново в синтезиран вид са разгледани особеностите при сключването на договори за потребителски кредит, най-вече с оглед изискванията на ЗПК и ЗКНИП относно формата и съдържанието на потребителските кредити.

За финал третата глава разглежда някои особености при прекратяване на договора за банков кредит на фона на общо направения извод, че поначало договорът за банков

кредит може да бъде прекратен на всички правни основания, на които може да бъде прекратен един двустранен договор.

II.4. Глава четвърта – договорни задължение на банката кредитодател

Четвъртата глава от дисертационния труд е посветена на изследване на договорните задължения на банката кредитодател.

Специално внимание е отделено на основното задължение на банката по договора за банков кредит да отпусне кредитната сума на кредитополучателя. Размерът на кредита обичайно е твърдо определен в договора за кредит и изразява тавана на кредитния ангажимент на банката, тоест какъв е максималният размер, който кредитополучателят може да търси от банката. Работата обсъжда и възможността договорът за кредит да съдържа уговорки за промяна в размера на кредита, тоест при настъпване на какви условия кредитополучателят би могъл да търси по-голям кредит в сравнение с първоначално уговорения. В тези случаи следва да се предвиди и механизъм за осигуряване, че допълнително отпуснатият кредит е обхванат от първоначално дадените обезпечения по договора за кредит.

Направен е извод за допустимост договорът за кредит да предвижда отпускане на кредит не само в лева, но и във валута. Обсъдена е възможността кредитополучателят да разполага с избор между няколко валути, тоест да има право да получи средства по кредита до първоначално уговорения лимит, като за всяко усвояване прави избор на валута измежду няколко варианта, посочени в договора за кредит. В тези случаи следва договорът да предвижда базова валута, която да служи като референтна стойност при определяне дали банката е изпълнила кредитния си ангажимент, съответно дали има остатъчен кредитен лимит, който кредитополучателят може да използва в срока за усвояване на кредита. С оглед обстоятелството, че вземанията в различни валути не представляват еднородни вземания, е изведено принципното заключение, че прихващането в различни валути е недопустимо, включително в контекста на договора за банков кредит. Няма пречка обаче подобно прихващане да бъде уговорено между страните по договора за кредит.

Поради това, че задължението на банката да отпусне уговорения кредит често е обусловено от изпълнението на уговорените в договора за кредит условия, четвърта глава анализира правната същност на тези условия, като ги разделя на първоначални (чието изпълнение се проверява преди първо усвояване), последващи (чието изпълнение се проверява преди всяко или някое от последващите усвоявания) или текущи (винаги следва да са изпълнени) условия. Изпълнението на тези условия е в тежест на кредитополучателя, като неизпълнението им в уговорения в договора срок води до погасяване на задължението на банката да отпусне средства по кредита. При изследване изпълнение на задължението на банката кредитодател да отпусне уговорения кредит са разгледани различните начини на отпускане на кредита – към кредитополучателя или трето лице, както и възможността договорът за кредит да съдържа крайни срокове, в които кредитополучателят следва да изпълни условията за усвояване и да поиска усвояване, съответно в които банката ще бъде задължена да предостави търсеното финансиране.

Наред с основното задължение на банката да отпусне уговорения кредит, четвъртата глава съдържа анализ и на задължението за предоставяне на информация на кредитополучателя, за конфиденциалност, за заличаване на обезпеченията при пълно погасяване на кредита и за съдействие на кредитополучателя за ограничаване на разходите по кредита.

II.5. Глава пета – декларации и гаранции на кредитополучателя

Петата глава от представения дисертационен труд е посветена на така наречените декларации и гаранции на кредитополучателя. Концепцията за предоставяне на декларации и гаранции по различни договори, включително по договори за кредит, навлиза у нас под влияние на англо-американските правни системи. В контекста на договора за банков кредит декларациите и гаранциите на кредитополучателя по същество представляват изявления относно фактически или правни положения от страна на кредитополучателя. Допустимо е такива изявления да бъдат включени и в договор за кредит, подчинен на българското право. С оглед липсата на стабилна позитивноправна опора на концепцията за предоставяне на декларации и гаранции по нашето право, в тези случаи договорът за кредит следва ясно да очертава последиците от нарушаването на предоставените от кредитополучателя

декларации и гаранции, тоест последиците от установяване невярността на съответното изявление на кредитополучателя. Обичайно нарушаването на дадена от кредитополучателя декларация или гаранция дава право на банката да откаже да отпусне уговорената по кредита сума или ако вече има отпуснати средства, да обяви кредита за предсрочно изискуем.

Изследването очертава и основните видове декларации и гаранции, които обичайно се срещат по договори за кредит, сключвани с кредитополучатели търговци. Тези декларации обхващат различни групи изявления на кредитополучателя относно правния му статус и валидността на поетите от него задължения по договора за кредит и свързаните с него договори (например договори за обезпечение); относно дейността и активите на кредитополучателя; и относно наличието или липсата на висящи производства срещу кредитополучателя.

Обсъжданите въпроси относно декларациите и гаранциите са съзнателно отделени от проблематиката относно договорните задължения на кредитополучателя в самостоятелна глава, макар и същата да е съществено по-кратка от останалите части на съчинението. Причината се крие в старанието да се подчертае разликата между фигурата на декларациите и гаранциите и задълженията на кредитополучателя по договора за кредит. При задълженията кредитополучателят поема задължение да извърши или да не извърши нещо. При декларациите кредитополучателя прави просто изявление за даден факт или твърдяно състояние – никакво задължение за действие или бездействие не следва от дадената декларация сама по себе си. Съответно при неизпълнение на задължение на кредитополучателя, наличието на неизпълнение и последиците от това ще се преценяват от гледна точка на правилата на гражданската отговорност – например положил ли е кредитополучателят дължимата грижа, има ли обстоятелства, които биха могли да изключат отговорността му и т. н. Преценката дали дадените декларации и гаранции са верни или не е обективна – тя зависи от това, дали дадената от кредитополучателя декларация при зададените от страните параметри (за същественост, знание, времеви аспект и пр.) е обективно вярна, тоест поначало няма значение дали кредитополучателят е положил дължимата грижа и дали има вина за промяната в декларираното обстоятелство.

II.6. Глава шеста – договорни задължения на кредитополучателя

Шестата глава от представения дисертационен труд е посветена на детайлно изследване на договорните задължения на кредитополучателя. Работата разделя тези задължения на две основни групи – парични и непарични задължения. С понятието парични задължения са означени задълженията на кредитополучателя, свързани с извършване на плащане към банката кредитодател. Останалите задължения на кредитополучателя условно са наречени непарични.

Сред непаричните задължения на първо място е разгледано задължението на кредитополучателя да изпълни условията за отпускане на средствата по кредита – напр. учредяване на уговорените в договора обезпечения, откриване на банкови сметки при банката кредитодател, сключване изискуемите договори за застраховка и т. н. Направено е уточнението, че понятието „условия за усвояване“ покрива предпоставките, при настъпването на които банката ще бъде длъжна да отпусне средствата по кредита. Условията за усвояване не са условия в правнотехническият смисъл на думата, тъй като тяхното изпълнение има значение само с оглед изискуемостта на задължението на банката да отпусне уговорените средства, а не обуславя действието на договора или неговото прекратяване.

На следващо място е изследвана възможността договора за банков кредит да съдържа нарочно задължение на кредитополучателя да усвои кредита, доколкото ТЗ, както и специалните закони за потребителските кредити - ЗПК и ЗКНИП, не предвиждат отделно задължение на кредитополучателя да усвои уговорените средства по договора за кредит. Смисъл от включване на подобно изрично задължение има например при договори за срочен кредит, когато банката ще отпусне средствата на траншове и иска да си гарантира, че кредитополучателят ще усвои средствата в определен срок. По правило обаче кредитополучателят има право да усвои средства по кредита, ако е изпълнил условията за това, но не е задължен да го прави. Банката също няма интерес да принуждава кредитополучателя да заема пари, които не са му нужни. Нежеланието на кредитополучателя да усвои уговорените средства обичайно е сигнал за проблем с дейността. Същевременно има работещи механизми, чрез които банката да се защити от

недобросъвестни кредитополучатели – например уговаряне на краен срок на кредитния ангажимент на банката, след изтичането на който кредитополучателят няма право да усвоява средства по кредита, или дължимост на такса кредитен ангажимент, която се начислява върху неусвоената част от уговорения кредит и стимулира кредитополучателя да усвои уговорените суми.

Основното непарично задължение, типично за всички договори за банков кредит, е задължението за използване на отпуснатите по кредита средства съобразно уговорената цел, поради това шестата глава разглежда и този вид задължения на кредитополучателя. Всъщност дали и как банката кредитодател ще следи за изпълнение на това задължение, зависи от вида на кредита и конкретната му цел. Например, ако банката отпуска потребителски кредит за лични нужди или кредит на търговец за осигуряване на оборотни средства, на практика уговорената цел по договора за кредит е толкова широка, че банката кредитодател няма особена полза от следене дали кредитополучателят спазва целта на договора. При други категории кредити – например кредит за финансиране покупката на жилище или на дялове от дружество или за строителството на офис сграда, целта, за която банката отпуска средствата по кредита е конкретно посочена, съответно банката има възможност, а и интерес, да контролира, че кредитополучателят действително усвоява средствата за уговорената цел.

При договорите за кредит, отпускани на търговци, често кредитополучателят има множество непарични задължения, свързани с ангажименти за поддържане на определени финансови показатели, предоставяне на счетоводна и друга информация за дейността, поемане на задължения за въздържане от промяна в дейността, разпореждане с ключови активи, предоставяне на или получаване на парични средства от трети лица и др. Основната цел на тези допълнителни непарични задължения е да се гарантира, че банката по всяко време има поглед върху финансовото състояние на кредитополучателя, съответно, че кредитополучателят няма да предприеме действия по намаляване или обременяване на имуществото, служещо като общо обезпечение на банката кредитодател. Неспазването на тези непарични задължения на общо основание представлява неизпълнение по договора за банков кредит с всички последици от това за кредитополучателя, включително възможност банката да обяви кредита за предсрочно изискуем.

След анализа на непаричните задължения на кредитополучателя работата предлага подробно изследване и на паричните му задължения по договора за кредит. Основните парични задължения на кредитополучателя са две – да върне усвоената главница по кредита, както и да плати уговорената възнаградителна лихва. Обичайно кредитополучателят изпълнява тези си задължения чрез периодично плащане на вноски към кредитодателя, които се състоят от част главница и част натрупана възнаградителна лихва. Въпреки фактическото обединяване на задължения за главница и възнаградителна лихва обаче трябва да се държи сметка, че това са две различни задължения с различен правен режим.

Задължението за изплащане на главницата по кредита е срочно, като при липса на друга уговорка в договора за кредит срокът следва да се счита за уговорен както в полза на кредитополучателя, така и в полза на банката. Допустимо е договорът за кредит да предвиди право на кредитополучателя да извършва доброволно предсрочно погасяване на главницата или неустойка, която кредитополучателят дължи при извършване на предсрочно погасяване с оглед лишаването на банката кредитодател от възнаградителна лихва, която би била дължима върху предсрочно погасената сума при изпълнение на договора в първоначално уговорения срок. Възможно е договорът да предвижда и хипотези на задължително предсрочно плащане, тоест условия, при настъпването на които кредитополучателят ще бъде длъжен да предплати частично кредита си (например при неспазване на някой от уговорените финансови показатели или при намаляване стойността на даденото обезпечение под размера на неизплатената главница по кредита).

Работата разглежда възможността договорът за кредит да съдържа уговорки за гратисен период, тоест за период, през който кредитополучателят няма да е задължен да извършва плащания за погасяване на отпуснатата му главница по кредита. С оглед възмездния характер на договора за кредит обаче по правило и през гратисния период кредитополучателят ще дължи заплащане на уговорената в договора за кредит възнаградителна лихва.

Дължимата по договора за кредит възнаградителна лихва може да бъде уговорена като фиксиран или променлив процент. По правило този процент се определя на годишна

база. Когато лихвеният процент е уговорен като променлив, обичайно той се състои от променлив компонент и надбавка с фиксиран размер. Променливият компонент често се изчислява на база на бенчмарк за лихвен процент (като EURIBOR, SOFR, SONIA и др.), като конкретната основа за изчисляване на променливия компонент се определя с оглед валутата на кредита и продължителността на лихвените периоди – тоест на интервала, през който кредитополучателят заплаща възнаградителна лихва към банката. Това е така, тъй като променливият компонент на възнаградителната лихва е призван да отразява разходите, които банката прави, за да подsigури кредитната сума, усвоена от кредитополучателя. Фиксираната надбавка като част от плаващата възнаградителна лихва, от своя страна, отразява целената от банката кредитодател печалба над разходите за финансиране.

Дисертационният труд разглежда някои въпроси, свързани с капитализация на лихвата и анатоцизма в контекста на договора за банков кредит. Капитализиране на задължението за възнаградителна лихва е уговорка, по силата на която непадежирани задължения за възнаградителна лихва се прибавят към главницата по договора за кредит. В резултат на това непадежиралото задължение за възнаградителна лихва се трансформира в задължение за главница и се третира като главница, включително подлежи на олихвяване като главница. Възможно е уговорката за капитализиране на лихвата да е отначало включена в договора за кредит. Възможно е капитализацията на възнаградителната лихва да бъде постигната и с допълнително споразумение след сключването на първоначалния договор за кредит. Често пъти уговорката за капитализиране на лихвата се обозначава като РИК лихва от английското *payment in kind*, тъй като вместо да получи плащане в брой, тоест реално изпълнение, на дължимата възнаградителна лихва кредитодателят се съгласява на трансформация на задължението за лихва в задължение за главница, което ще бъде изплатено по-късно.

Анатоцизмът или така наречената сложна лихва представлява уговорка, по силата на която върху падежирала възнаградителна лихва се дължи възнаградителна лихва или върху задължение за мораторна лихва се дължи мораторна лихва или възнаградителна лихва. На плоскостта на търговското право, в чл. 294, ал. 2 ТЗ е предвидено, че е допустимо уговарянето на лихва върху лихва. С оглед специалния характер на уредбата в ТЗ и неупражнената от БНБ делегация за приемане на наредба, установяваща кога анатоцизмът

е допустим в отношения, регулирани от гражданското право, се приема, че чл. 294, ал. 2 ТЗ, допускащ уговорки за анатоцизъм, се прилага само при двустранните търговски сделки. Поради това и често договорите за кредит с кредитополучател търговец предвиждат начисляване на сложна лихва, тоест, ако кредитополучателят не плати дължимата възнаградителна лихва на падежа (например на последния ден от лихвения период), неплатената падежирала възнаградителна лихва се прибавя към главницата и започва да се олихвява като нея, така че върху просрочената възнаградителна лихва се начислява възнаградителна лихва. Това води до лавинообразно нарастване на задълженията на търговеца, тъй като просрочването на възнаградителната лихва и добавянето ѝ към главницата увеличава базата, на която се изчислява възнаградителната лихва за следващи периоди, която на свой ред може да бъде добавена към главницата. Поради различното третиране на уговорката за анатоцизъм от гледна точка на гражданското и търговското право, ако кредитополучателят по договора за кредит е търговец, но някой от солидарните длъжници или поръчителят няма търговско качество, уговорката за анатоцизъм ще обвързва главния длъжник – кредитополучателя, но не и солидарно задължените лица, които не са търговци, тъй като спрямо тях подобна уговорка е недействителна.

Шеста глава хвърля светлина и върху уговорките за хеджиране. Една от възможните опции за защита на кредитополучателя от риска от съществена непредвидена промяна в размера на възнаградителната лихва е сключването на споразумение за хеджиране. Честа форма на споразумението за хеджиране в контекста на ограничаване на риска от резки промени в лихвата по договор за кредит е споразумението за лихвен суап. По силата на споразумението за лихвен суап кредитополучателят се задължава на определен период – например в края на всяка година или в края на всеки лихвен период по договора за кредит, да плаща на хеджиращата страна определена фиксирана сума – например 5% на годишна база върху непогасената главница по договора за кредит, а хеджиращата страна се задължава да плаща на кредитополучателя сума, равна на възнаградителната лихва по договора за кредит (като сбор от фиксиран и плаващ компонент, например 3% плюс тримесечния EURIBOR на годишна база). В края на определения период се извършва прихващане на насрещните задължения и страната, чието задължение е по-голямо по размер, следва да плати на насрещната страна горницата след прихващането.

По въпроса за приложимата погасителна давност към вземанията на банката кредитодател по договора за банков кредит подкрепя следва да намери изводът, че задължението на кредитополучателя за изплащане на усвоената по кредита главница няма периодичен характер, съответно вземанията на банката кредитодател за главница се погасяват с общата петгодишна давност. С оглед изричния текст на чл. 111, б. „в“ ЗЗД вземанията на банката за възнаградителна лихва се погасяват с кратката тригодишна давност.

II.7. Глава седма – неизпълнение на договора за банков кредит

Глава седма от представения труд е посветена на въпросите на неизпълнението на договора за банков кредит. Структурно главата е разделена на две основни подчасти – неизпълнение на задълженията на банката кредитодател и неизпълнение на задълженията на кредитополучателя.

Макар и практически рядка хипотеза, възможно е банката да не изпълни задължението си да отпусне уговорения кредит. В тези случаи се поставя въпросът какви са средствата за защита на кредитополучателя, ако банката не отпуска кредита, макар уговорените в договора за кредит условия да са изпълнени и да не е налице неизпълнение от страна на кредитополучателя като предпоставка за законосъобразен отказ банката да отпусне уговорените средства. Поначало в тези ситуации кредитополучателят би могъл да претендира реално изпълнение, тоест плащане на сумата, наред с лихва за забава на основание чл. 79, ал. 1, предл. 1 ЗЗД. Кредитополучателят рядко ще тръгне по този път – ако кредитополучателят търси кредит, вероятно средствата са му необходими в кратък срок, а приключването на съдебният процес по иска за реално изпълнение би отнело години. Освен това, когато става въпрос за кредити в по-съществен размер, дори започването на подобно дело би било свързано със значителни разходи за кредитополучателя, имайки предвид само държавната такса от 4% за разглеждане на делото на първа инстанция. Не на последно място възможно е кредитополучателят по репутационни причини да избере да не предприема действия по съдебен ред срещу кредитодателя – наличието на висящ съдебен спор с дадена банка може да е пречка пред получаване на заместващо финансиране. Затова

по-скоро в тези хипотези кредитополучателят би предпочел да развали договора за кредит и да търси обезщетение за вредите от неизпълнението по чл. 88, ал. 1 ЗЗД.

Поначало случаите на неизпълнение на задължението на банката да предоставя информация биха били рядкост, доколкото обичайно тази информация е свързана с обстоятелства относно изпълнението на договора за кредит от кредитополучателя и съответно банката принципно има интерес кредитополучателят да получи тази информация и да изпълнява задълженията си за погасяване на кредита съобразно нея. При специфичните законови задължения на банката да предоставя информация във връзка с промени в лихвения процент или приложимите такси, евентуално неизпълнение на задължението за надлежно уведомяване за подобни промени би опорочило прилагането на тези едностранни промени по отношение на неуведомения за тях кредитополучател.

Последиците от неизпълнението на задължението на банката за конфиденциалност са различни с оглед характера на неразрешено разкритата информация. Обичайно неразрешеното разкриване на данни относно сключен договор за кредит, какъв е размерът на уговорения кредит и какви са основните условия по кредита като възнаградителна лихва и срок не би довело до съществено засягане правата на кредитополучателя. Това е особено вярно, когато кредитът е обезпечен с подлежащи на вписване обезпечения като ипотечи или особени залози. Причината е, че в тези случаи публично достъпни регистри като съответната служба по вписванията, ТРРЮЛНЦ, ЦРОЗ и др. ще съдържат лесно достъпна от всяко лице информация относно сключването на договора за кредит, размера на главницата и лихвите, срока и други, които се посочват като описание на обезпеченото вземане. Поради това и разкриването на такъв тип информация от страна на банката не би следвало да дава право на кредитополучателя да спре плащанията или да развали договора за кредит, тъй като не би било налице съществено неизпълнение. Не така стои въпросът обаче ако банката разкрие друга информация, която не е лесно достъпна в публичното пространство – например информация за бизнес плана на кредитополучателя, ключови доставчици или клиенти, бюджет и финансов план. Подобно неразрешено разпространяване на информация може да съставлява съществено неизпълнение на договора за кредит, доколкото би могло да причини сериозни вреди на кредитополучателя. Съответно в тези случаи кредитополучателят би могъл да търси от кредитодателя

обезщетение за причинените вреди. Теоретично кредитополучателят би могъл и да развали договора за кредит, но обратното действие на развалянето би означавало, че кредитодателят ще има право да потърси пълно възстановяване на предоставените суми, което може да е нежелан резултат за кредитополучателя освен ако е намерил нова банка, склонна да рефинансира кредита.

При неизпълнение на задължението на банката да заличи предоставените обезпечения при пълно погасяване на кредита, кредитополучателят може да предяви срещу банката отрицателен установителен иск по чл.124, ал. 1 ГПК за установяване, че банката няма вземане срещу кредитополучателя по договора за кредит. Искът по чл. 124, ал. 1 ГПК следва да е съпътстван от изрично искане съдът да постанови заличаване на предоставените от кредитополучателя обезпечения. Възможност за отправяне на подобно искане е предвидена изрично например в чл. 179, ал. 1 ЗЗД във връзка със заличаване на ипотека, както и в чл. 27, ал. 6 ЗОЗ във връзка със заличаване на особен залог. При необоснован отказ банката да заличи предоставените ѝ обезпечения кредитополучателят има право да търси обезщетение за претърпените от това вреди на общо основание по чл. 79, ал. 1, предл. 2 във връзка с чл. 82 ЗЗД.

Основната последица от неизпълнение на задължението на кредитодателя да съдейства за ограничаване на разходите по кредита е невъзможността кредитодателят да търси обезщетение от кредитополучателя за тези разходите, които е могъл да предотврати, действайки разумно и добросъвестно.

По правило неизпълнението се разглежда като неосъществяване на дължимия резултат. В контекста на договора за банков кредит при неизпълнение на задълженията на кредитополучателя често по договорен път се предвижда разграничение между неизпълнението като формално неизпълнение на задължение на кредитополучателя и случаите на неизпълнение като неизпълнение, което е толкова съществено, че дава право на банката кредитодател да обяви кредита за предсрочно изискуем. Дори при липсата на подобно изрично въведено разграничение обаче следва да се приеме, че банката кредитодател може да упражни правото си да обяви кредита за предсрочно изискуем само

ако е налице такова неизпълнение от страна на кредитополучателя, което съществено засяга интереса на банката.

Неизпълнението на някои от паричните задължения на кредитополучателя по договора за банков кредит, тоест неплащането, е класически случай на неизпълнение. Неплащането от страна на кредитополучателя дава право на банката да откаже да отпусне неусвоените части от кредита, да потърси законна лихва за забава или уговорените в договора лихва или неустойки за забава, както и да обяви кредита за предсрочно изискуем.

Доколкото се предполага по аргумент от чл. 81, ал. 2 ЗЗД, че изпълнението на парично задължение е винаги възможно, поначало неплащането на парично задължение е винаги забавено.

Възможно е кредитополучателят да изпълни задължението си за определено плащане само частично. Извършването на частични плащания по договора за кредит поставя въпросът за поредността на погасяване на задълженията на кредитополучателя. При частично плащане в условията на дължими суми за главница, възнаградителна лихва и мораторна лихва върху главницата и възнаградителната лихва, следва да се приеме, че задълженията на кредитополучателя към банката ще се погасяват по правилата на чл. 76, ал. 2 ЗЗД относно погасяване на един лихвоносен дълг, тоест първо мораторната лихва, после възнаградителната и най-накрая главницата, която е и лихвоносният дълг.

Съгласно чл. 81, ал. 2 ЗЗД обстоятелството, че длъжникът не разполага с парични средства за изпълнение на задължението, не го освобождава от отговорност. Мислими са хипотези на безвиновно неизпълнение на паричните задължения на кредитополучателя – когато са налице пречки пред осъществяване на самото плащане, макар кредитополучателят да разполага с необходимите средства. Подобна ситуация може да възникне например във връзка с така наречените ограничителни мерки или санкции, които различни наднационални образувания въвеждат във връзка с различни конфликти.

Докато типична пряка последица от неизпълнението на паричните задължения на кредитополучателя е дължимостта на лихва за забава, обичайно неизпълнението на непаричните задължения води до други последици – например отказ на банката да отпусне неусвоени до момента средства по кредита или право на банката да обяви кредита за

предсрочно изискуем. Разбира се, няма пречка страните да уговорят и задължение на кредитополучателя да плати неустойка под формата на фиксирана сума или договорна лихва за забава при неизпълнение на свое непарично задължение.

Възможно е договорът за кредит да предвижда изрично срок, в който кредитополучателят има право да отстрани едно формално неизпълнение (тоест допълнителен срок да престира точно), преди формалното неизпълнение да се е превърнало в случай на неизпълнение, даващ право на банката да обяви кредита за предсрочно изискуем. Ако кредитополучателят изпълни в допълнителния срок, ще се счита, че изобщо не е било налице неизпълнение. Възможно е такъв допълнителен срок да бъде предоставен от банката кредитодател и след настъпване на съответното неизпълнение. Под влияние на LMA модела на договора за кредит обаче някои договори за банков кредит съдържат изрична уговорка в смисъл, че отстраняването на неизпълнението извън срока за изпълнение, определен в договора за кредит, не лишава банката от правото ѝ да упражни правата си във връзка с породилия се случай на неизпълнение, макар самото неизпълнение вече да е отстранено. Упражняването на правото на банката да обяви кредита за предсрочно изискуем към момент, в който формално не е налице неизпълнение по договора, би представлявало злоупотреба с право и не би следвало да е допустимо по българското право. След като неизпълнението е отстранено и не е налице друг случай на неизпълнение по договора за кредит, който да дава право на банката да търси предсрочно плащане, кредитодателят няма правно защитим интерес, който да налага упражняването на правото да обяви кредита за предсрочно изискуем при липсващо състояние на неизпълнение. Самата липса на неизпълнение води и до отпадане на възможността банката да упражнява права, свързани именно с продължаващо неизпълнение от страна на кредитополучателя.

Основните права на банката в случай на неизпълнение на задълженията на кредитополучателя по договора за кредит включват възможност банката да спре отпускането на средства по кредита, да развали договора, да търси законна лихва за забава или обезщетение за друг вид неизпълнение или договорени неустойки, както и в крайна сметка да обяви кредита за предсрочно изискуем. Правото на банката да обяви кредита за предсрочно изискуем е потестативно право, с упражняването на което банката едностранно променя срока на договора. Страните по договора за кредит са свободни да уредят случаите,

при които банката има право да обяви кредита за предсрочно изискуем. По правило, за да упражни правото си да направи кредита предсрочно изискуем, банката следва да отпрати нарочно изявление към кредитополучателя. В отклонение от приетото в константната съдебна практика на ВКС, следва да се приеме, че при договори за банков кредит с кредитополучател търговец е допустимо уговарянето на хипотези на автоматична предсрочна изискуемост. При тях предсрочната изискуемост ще настъпва при реализиране на предвидените в договора за кредит обстоятелства и без да е необходимо изрично волеизявление на банката кредитодател.

III. Основни научни приноси на дисертационния труд

Основните научни приноси на дисертационния труд могат да бъдат обобщени както следва:

- Формулиране на научно понятие за договора за банков кредит при отчитане на съдържащата се в ТЗ легална дефиниция и извършения в хода на изследването извод, че целта и изплащането на заетата сума след изтичане на уговорения срок на договора не са определящи за класифицирането на един договор като такъв за банков кредит.
- Детайлна класификация на видовете договори за банков кредит и изследване на техните юридически и практически характеристики, включително относно срочни, револвиращи, мостови, главни, подчинени и др. видове кредити, които не са били предмет на анализ в нашата литература.
- Анализ на проблемите при имплементиране в договори за кредит, подчинени на българското право, на широко използваните в банковата практика фигурите на главен и подчинен дълг, както и на възможните юридически подходи за справяне с тези проблеми.
- Изследване на въпроса кои лица могат да бъдат кредитодатели, кога е необходимо кредитодателят да е банка или финансова институция и последиците от липсата на такъв статус. Представени са детайлно правните и практически предизвикателства пред участието на няколко лица на страната на кредитодателя по договори за банков кредит.

- Изследване на въпроса кои лица могат да бъдат кредитополучатели и какви са значимите разлики между лицата, които стават страна по договора за кредит в качеството си на кредитополучатели, и солидарните длъжници.
- Представено е цялостно изследване на фигурите на агента по дълга и агента по обезпеченията, навлезли в българската правна действителност от англо-американските правни системи, от гледна точка на приложимо българско право към договора за кредит, предвиждащ използването на тези фигури. Направени си изводи за същността им по българското право, както и конкретни предложения за законодателни промени, които да улеснят приложението им у нас.
- Разгледан е в логическа последователност процесът по сключване на договор за банков кредит, като е представен анализ на някои практически проблеми при сключване на договора по електронен път, специфични въпроси на представителната власт на страните и противоречията между различни общи условия, потенциално приложими към един и същ договор за кредит.
- Предложена е систематика на задълженията на банката кредитодател и на кредитополучателя през призмата на законодателната уредба и практическите измерения на един съвременен договор за банков кредит.
- Изяснена е теоретично същността на така наречените декларации и гаранции на кредитополучателя, как те се отличават от задълженията на кредитополучателя и какво е правното им значение при договори за банков кредит, подчинени на българското право.
- Изчерпателно е изследвано задължението на банката за отпускане на уговорения в договор кредит, като е предложен систематизиран анализ на особеностите на това задължение от гледна точка на неговия размер (включително възможността той да бъде променен впоследствие), валута, условия, срок и начин на отпускане.
- Представен е подробен анализ на типичните непарични задължения на кредитополучателя, като е изяснено тяхното значение и логика на включване в договор за банков кредит и са очертани основните последици от неизпълнението им.

➤ Анализирани са в дълбочина паричните задължения на кредитополучателя. Изследвани са редица теоретични и практически въпроси, свързани с формиране на вноските и възнаградителната лихва, начина на изплащането им и приложимите давностни срокове.

➤ Представен е цялостен анализ на проблемите, свързани с неизпълнението на договора за кредит, както от страна на кредитодателя, така и от страна на кредитополучателя. Представена е теоретична обосновка и анализ на наложилото се в банковата практика разделение на неизпълнението от така на наречените случаи на неизпълнение, при които кредитодателят има право да упражни правото си да обяви кредита за предсрочно изискуем. Изследвана е хипотезата на безвиновно неизпълнение на паричните задължения на кредитополучателя.

➤ Предложено е систематично изследване на правата на банката кредитодател в случай на неизпълнение на договора за кредит от страна на кредитополучателя. Извършен е задълбочен анализ на проблемите, свързани с упражняване правото на банката да обяви кредита за предсрочно изискуем при отчитане разрешенията, дадени от съществуващата обилната съдебна практика по поставените въпроси, и формулиране на собствени тези по тях.

IV. Списък публикации по темата на дисертационния труд

➤ Дискусионни въпроси във връзка с договора за банков кредит. - Търговско право, кн. 2/2016 г.

➤ Що е то подчинен дълг и има ли валидна почва у нас?, - В: Сборник научни изследвания в памет на доц. д-р Кристиан Таков. С.: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, 2019 г.

➤ Заповедта за затваряне на търговски обекти – какво става с наемите, кредитите и заплатите, 2020 г. публикувана в електронното списание NEWS Lex.bg, ISSN 2682-9606, достъпна на <https://news.lex.bg/заповедта-за-затваряне-на-търговски-о/>.

➤ Роля на агента по дълга и агента по обезпеченията при договори за банков кредит, 2022 г., публикувана в електронното списание NEWS Lex.bg, ISSN 2682-9606, достъпна на <https://news.lex.bg/роля-на-агента-по-дълга-и-агента-по-обез/>.